

PRÍNOS DAMIÁNA KOVÁČA PRE VÝVINOVÚ PSYCHOLÓGIU

Významné životné jubileá bývajú príležitosťou na bilancovanie a hodnotenie. Je však otázne, či sa pri takomto metaforicky povedané „účtovaní“ nezabudne na „položky“ oveľa významnejšie než sú tie, ktoré uvádzam v tomto príspevku. Nemyslím si totiž, že by som bola schopná hodnotiaco sa vyjadriť ku všetkým pracovným aktivitám môjho dávneho kolegu zo štúdií a neskôr môjho najvyššieho predstaveného v Ústave experimentálnej psychológie SAV – Damiána Kováča, ktorý sa 3. augusta 1999 dožil v plnej aktivite vzácneho životného jubilea.

Začiatkom päťdesiatych rokov sa u nás psychológia vplyvom silného ideologického tlaku priradovала k spoločenským vedám. Damiánovi Kováčovi sa však aj v tejto, pre psychológiu nepriaznivej situácii podarilo presadzovať v psychologickom výskume experimentálne metódy, a tak do značnej miery pripraviť pôdu rodiacej sa kognitívnej psychológii. Priestor pre svoje aktivity našiel v Psychologickom laboratóriu SAV, ktoré založil Miroslav Bažány v marci 1955. Vedúcim tohto pracoviska sa stáva 1. apríla 1960 Damián Kováč a po nemalých peripetiách sa mu ho podarilo prebudovať na *Ústav experimentálnej psychológie SAV* (1. januára 1963).

Koncepcia dlhodobého pracovného zamerania ústavu – experimentálny výskum poznávacích procesov osobnosti vrátane ich ontogenézy – je strategickým dielom Damiána Kováča v slovenskej psychológii. Som presvedčená, že práve toto zameranie zachránilo Ústav experimentálnej psychológie SAV od ideologických anomálií, ktoré mu ako spoločenskovednému pracovisku najmä v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch dlhodobo hrozili.

Podobný ochranný štít proti ideologickým tlakom predstavoval neskôr aj Damiánom Kováčom presadzovaný a psychologickým spoločenstvom často nedostatočne chápaný model *vied o človeku*: tu by psychológia mala mať svoje relevantné postavenie ako veda o *psychologickej regulácii správania*. Vo vývinovej psychológii tento koncept znamenal chápanie dieťaťa ako bytosti podliehajúcej síce vo vyváženej miere sociálnym vplyvom a biologickým determinantom, ale napokon bytosti s narastajúcou *seba-reguláciou*.

Vo výskumnej praxi tento konštrukt predstavuje potrebu v maximálnej miere uplatňovať *princíp interfunkčnosti*. O ňom sa už u nás veľa popísalo, takže aj študenti psychológie by mali vedieť, čo znamená skúmať každý fenomén čo najkomplexnejšie, t.j. v intrapsychických väzbách, v biologickoorganizmových determinantoch, v environmentálno-sociálnych vplyvoch. No ja by som chcela zdôrazniť, že interfunkčný metodologický princíp je aj istým spojením nomotetického a idiografického prístupu, čo je zvlášť žiaduce v oblasti ontogenetického výskumu. Bez nadsádzky môžeme konštatovať, že vedecký výskum na Slovensku od polovice nášho storočia – aj zásluhou Damiána Kováča – držal krok s aktuálnymi trendami psychologického výskumu a s kognitívno-psychologickým výskumom vo svetovom meradle.

Jubilant bol žiakom duchovného otca slovenskej psychológie – profesora Antona Jurovského; jeho výchovný rukopis je čitateľný aj v bádateľských aktivitách jubilanta. Profesor Jurovský viedol svojich žiakov k exaktnosti. A práve túto empirickú fázu vý-

voja psychológie na Slovensku sa Damiánovi Kováčovi a jeho spolupracovníkom – priateľom podarilo doviest k psychologickému laboratórnemu experimentu. Konceptná, metodologická a interpretačná precíznosť sa pre Damiána Kováča stala charakteristickou črtou jeho bádateľskej osobnosti.

Ako študent začínal svoju výskumnú dráhu vo vývinovej psychológii štúdiom rečových prejavov detí predškolského veku. Výskum v oblasti *detskej reči* bol náplňou aj jeho doktorandskej dizertácie z roku 1953, ako aj predmetom jeho prvých vedeckých publikácií. Kvalitatívna analýza získaných výsledkov longitudinálnych pozorovaní rečového vývinu detí si vyžadovala dlhé hodiny priameho styku pozorovateľa s probantom, v čom mu výdatne pomáhala kolegyňa, neskoršie manželka jubilanta. Zvlášť náročné sú takéto metodické prístupy u detí predškolského veku, kedy validita získaných údajov závisí vo veľkej miere od schopnosti experimentátora získať si dôveru dieťaťa a vytvoríť podmienky pre optimálnu kooperáciu.

Snád na základe takýchto skúseností sa Damián Kováč bytostne bránil a doteraz sa vyhýba dotazníkovým metódam, pri ktorých sa stráca priamy kontakt s probantom, a tiež korelačným štatistikám. Tie sú síce v publikáciách efektné, ale často im chýba kvalitatívna analýza, tak vlastná psychologickému výskumu. Je pozoruhodné, že jubilant začínal svoju psychologickú kariéru práve rečou, zatiaľ čo iní (napr. I. Šípoš) vý-

skumom jazyka a reči svoje bádateľské aktivity končili. Pravdepodobne si jubilant veľmi skoro uvedomil, že reč je vrcholom v psychickom vývine človeka a zasluhuje si zvýšenú pozornosť psychologického výskumu.

Prečo však od výskumu reči prešiel veľmi skoro k problematike *lateralálnej preferencie* – teda od reči k motorike? Mohlo by sa zdať, že ide o navzájom celkom odlišné problémové oblasti. Neskoršie Kováčove výskumy, aj v oblasti bilingvizmu, poukazujú však na tesnú blízkosť týchto zdánlivo vzdialených výskumných oblastí. Obdobie, kedy ešte nie je ukončený vývin laterality, sa vo výskumoch potvrdzuje ako optimálne pre osvojovanie si inojazyčných schopností. Motorické odpovedové časy bilingvistov sú dlhšie než monolingvistov, pričom dĺžku odpovedových časov podmieňuje dominancia toho-ktorého jazyka u biligvistu. Damián Kováč akoby bol predvídal, že spojenie výskumu laterality a jazyka bude aktuálne nielen z hľadiska základných psychologických problémov, ale aj vo vyučovacej praxi bilingválnych detí v dlhodobej perspektíve. V tom čase o politickom aspekte problematiky bilingvizmu asi neuvažoval.

Na výskume laterálnej preferencie spolupracoval Damián Kováč s naším kolegom (dnes už nebohým) – neurológom Gabrielom Horkovičom, čím toto bádanie dostalo pečať seriózneho interdisciplinárneho, inter- a intrafunkčného výskumu. Problematikou sa zaoberal celý tím spolupracovníkov, ktorí sa jej venujú vlastne až do súčasnosti. Nemôžem nespomenúť práce Kataríny Jariabkovej, Olgy Zápotočnej, Imricha Ruisela, Jany Kordačovej, Laca Arbeta a najmä Vlada Valtera.

Literárna produkcia všetkých zainteresovaných vo výskumoch „párovej súčinnosti človeka“ predstavuje niekoľko desiatok publikácií a 28 výskumných projektov, z ktorých zvláštnu pozornosť si zasluhuje najmä semilongitudinálny výskumný projekt realizovaný v troch regiónoch Slovenska na 400 probantoch detského veku pomocou vyše 40 zväčša originálnych metodík, vytvorených pre daný výskumný projekt. Výsledkom výskumov z oblasti laterality je nielen celý rad vytvorených originálnych metodík na zisťovanie laterality detí i dospelých, veľmi užitočných pre klinickú prax, ale aj zistenie, že laterálna preferencia je v úzkom, azda aj kauzálnom vzťahu s optimálnym vývinom osobnosti a intelektu jedinca v jeho ontogenéze.

O serióznom záujme Damiána Kováča o vývinovú psychológiu svedčí celý rad aktivít realizovaných začiatkom šesťdesiatych rokov. Mám na mysli nielen publikácie z oblasti vývinu detskej reči uverejnené v Jednotnej škole, ale aj postrehy týkajúce sa základného výskumu vo vývinovej psychológii, publikované vo Filozofickom časopise SAV v roku 1955. Za významnú sa považuje zahraničná publikačná činnosť, a to už počiatkom šesťdesiatych rokov, ako bola napr. štúdia o *periodizácii psychickej ontogenézy* uverejnená v r. 1961 v *Zeitschrift für Psychologie*. Zaiste aj jeho predchádzajúce aktivity v oblasti vývinovej psychológie boli motívom zorganizovania celoštátnej konferencie pri príležitosti roku dieťaťa 1979, z čoho vzišla pozoruhodná publikácia.

Avšak ešte predtým, koncom šesťdesiatych rokov, uskutočnil Damián Kováč rozsiahly projekt zameraný na *osobnostný vývin pubescentov*. Podnet vzišiel z praxe, keď sa do jednej z bratislavských škôl s intenzívnym vyučovaním cudzích jazykov a matematiky zišli do 6. ročníkov desiatky tých naj-naj, vybraných zo vzorky vyše 500 jednotkárov. Počas štyroch rokov sa tu, ako aj v dvoch kontrolných skupinách, uskutočnil

monitoring zahrnujúci desiatky štandardných a novovyvinutých psychodiagnostických metodík. Obrovský materiál sa však v dobe začínajúcej „normalizácie“ len sčasti využil. V Prahe vychádzajúci časopis *Pedagogika* uverejnil dnes často citovanú štúdiu *Sonda do vývinu osobnosti nadaných detí* (1972). Spomínam to aj preto, že týmto počínom začala nová fáza metodologického vývinu Damiána Kováča. Už nielen laboratorne, ale terénne quasi experimentovanie zaujalo v jeho výskumnej činnosti dominantné postavenie, a to čiastočne v interdisciplinárnom kontexte.

Damián Kováč nezanevrel na svoju prvú lásku – vývinovú psychológiu – ani po niektorých pseudorevolučných udalostiach vskutku revolučného zlomu v roku 1989, ktoré neušetřili ani jubilanta, ani jeho pracovisko. Naša „nežná revolúcia“ k nemu nebola príliš nežná. Damián Kováč však zmobilizoval svoje sily a po značnom útlme experimentálneho, ale aj empirického výskumu začala jeho tretia metodologická fáza: integračno-koncepčná. V tomto duchu napísal, či lepšie povedané predniesol, celý rad väčších či menších prác na rôzne témy (sídliskové deti, rodina, vzdelávanie, masmédiá, dezintegrácia osobnosti a pod.). Z nich doteraz najobsiahlejšou je vyžiadaná prednáška na konferencii pri príležitosti 35. výročia Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie *Čím a s kým sa naše deti stávajú osobnosťami?* (uverejnená v čísle 2/1999 tohto časopisu).

Damiánom Kováčom formulovaný interfunkčný princíp vo všetkých odvetviach psychológie, vrátane vývinovej, sa stretol so širokým ohlasom aj v zahraničí. Jeho realizácia vo výskume predpokladá odkrývanie intrapsychických väzieb študovaného fenoménu, zisťovanie endogénnych determinantov a konečne zisťovanie celého radu možných exogénnych vplyvov. Záujem zahraničia o trendy v interfunkčnom experimentálnom výskume v zahraničí sa prejavil množstvom pozvaní zameraných na bližšie zoznámenia sa s týmto originálnym metodickým prístupom v psychologickom experimente, či už v oblasti všeobecnej, pedagogickej, resp. vývinovej psychológie. Pre psychológiu je však nosnou kategóriou psychická regulácia správania ako výsledok uvedených činiteľov. Psychológia je podľa Damiána Kováča veda o psychickej regulácii správania. Táto definícia platí aj pre vývinovú psychológiu, či už v jej teoretickej alebo aplikovanej podobe.

I keď som svoj príspevok mala centrovat na aktivity jubilanta v oblasti vývinovej psychológie, nemôžem neuviesť, že člen korešpondent SAV Damián Kováč bol vyše 30 rokov riaditeľom Ústavu experimentálnej psychológie SAV, dlhé roky aj mojím spolužiakom, šéfom a spolupracovníkom, s ktorým som prešla kus svojej životnej cesty v mladosti, ako aj v rokoch, o ktorých žalmista hovorí, „že v nich nemá zaľúbenie“. Avšak aj seniorská cesta môže byť znesiteľnejšia a príjemnejšia, keď ňou nekráčame sami.

Damián Kováč predstavuje neopakovateľnú osobnosť v psychologickom bádani na Slovensku nielen pre svoju rozsiahlu výskumnú činnosť v oblasti psychológie, pre to, čo o psychológii napísal a povedal. Damián Kováč má svoju mimoriadnu cenu aj ako človek s neopakovateľným a nenapodobiteľným šarmom a humorom. Všetci, čo sme s ním prežili dlhé roky „v jednej domácnosti“, si želáme, aby bol ešte dlho aktívny, aby jeho kvalita života neklesala a aby nielen svoje vedomosti, ale najmä životnú múdrosť rozsieval vo svojom okolí.

Mnoga lieta, milý Damián!

Olga Árochová